Способи передачі концептуальної метафори часу у перекладі оповідань та поезій Рея Бредбері
під шифром “Концептуальна метафора”

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ 6

1.1 Визначення концепту та типологія концептуальних метафор 6

1.2 Принципи і етапи концептуального аналізу у перекладі 10

1.3 Концепт часу та напрями його дослідження 13

Висновки до Розділу 1 15

РОЗДІЛ 2. СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ ЧАСУ В ПРОЗОВИХ ТА ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ РЕЯ БРЕДБЕРІ 17

2.1 Відображення концепту часу у сильних позиціях 17

2.2 Переклад зі збереженням концептуальної моделі та аналогічним мовним виразом 20

2.3 Переклад зі збереженням концептуальної моделі, але іншим лінгвістичним виразом 21

2.4 Вербалізація концепту часу у поезіях Рея Бредбері 25

Висновки до Розділу 2 27

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ 29

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 31

ВСТУП

Теорія концептуальної метафори Д. Лакоффа та М. Джонсона сьогодні викликає значний інтерес у науковців, оскільки вона може бути застосована як до аналізу повсякденної мови, так і художніх текстів. Аналіз концептуальних метафор у художньому тексті дозволяє визначити особливості індивідуального стилю письменника та його світогляду. За останні роки значна кількість робіт присвячена дослідженню концептів як у вітчизняній, так і у західній науковій літературі, серед них роботи В. Г. Ніконової, О. О. Селіванової, О. М. Кагановської, С. Г. Воркачова, В. Еванс та інших.

Особливий інтерес становить дослідження концепту часу в художній літературі. Концепт часу можна віднести до універсальних категорій культури. Концепт часу характеризується в роботах Е. Н. Вєтошкіної, О. В. Ємця, О. О.Фири, О. А. Павлушенко, О. І. Крупко та інших.

Концепт часу виразно реалізується у творчості видатного американського письменника Рея Бредбері (1920-2012), зокрема у таких його творах, як “Марсіанські Хроніки”, “451 градус за Фаренгейтом” та у багатьох оповіданнях. Разом з тим детального дослідження способів вербалізації концепту часу та типів концептуальних метафор (КМ) у його оповіданнях не проводилось. Крім того, значний інтерес становить виявлення прийомів передачі концептуальної метафори часу у перекладі художніх творів.

Актуальність нашого дослідження полягає у постійному інтересі до аналізу авторських концептуальних метафор у художньому тексті та в інтересі лінгвістів та літературознавців до творчості Р. Бредбері, а також у відсутності детальних досліджень способів передачі КМ часу в перекладі.

Об’єктом дослідження є концепт часу у творах Рея Бредбері.

Предметом нашого дослідження є моделі та засоби вербалізації концептуальної метафори часу в оповіданнях та поезіях Р. Бредбері та прийоми її відтворення в українських перекладах.

Мета роботи полягає у визначенні типів концептуальних метафор часу у творах Бредбері та встановлення адекватних способів передачі цих метафор у перекладі.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних **завдань:**

- визначити поняття концепту та концептуальної метафори;
- проаналізувати існуючі класифікації концептуальних метафор;
- встановити етапи концептуального аналізу та способи відтворення концептуальних метафор у перекладі;
- визначити типи концептуальних метафор часу в оповіданнях та поезіях Бредбері;
- встановити прийоми перекладу засобів вербалізації концепту часу у сильних позиціях;
- обґрунтувати способи передачі концептуальних моделей у перекладі творів Р. Бредбері.

Матеріалом дослідження є тексти оповідань та поезії Р. Бредбері та відповідні переклади українською мовою. Загальна кількість опрацьованих матеріалів становить понад 800 сторінок оригіналів та перекладів.

Методи дослідження включають метод стилістичного аналізу образних засобів вербалізації концепту часу; метод концептуального аналізу з метою моделювання типів концептуальних метафор; метод контекстуального аналізу з метою характеристики значень лінгвістичних засобів вербалізації концептуальних метафор; метод зіставного аналізу оригінальних текстів Р. Бредбері та їхніх перекладів українською мовою з метою визначення ефективних способів передачі концептуальних моделей у перекладі; елементи кількісного аналізу.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше проведена класифікація концептуальних метафор часу у творах Р. Бредбері, зокрема у його поезіях; встановлено зв'язок між типом концептуальної моделі та способом передачі конкретної моделі у перекладі.

Теоретична цінність роботи полягає в тому, що вона становить певний внесок у перекладознавчий аспект дослідження концептуальних метафор у художньому тексті.

Практичне значення дослідження зумовлене можливістю використання результатів роботи у курсі таких дисциплін як стилістика англійської мови, інтерпретація тексту, художній переклад та при написанні курсових та дипломних робіт.

Апробація результатів дослідження проводилась на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції "Актуальні проблеми літературознавства та мовознавства" у Київському університеті ім. Б. Грінченка 11 грудня 2019-го року. Деякі висновки дослідження викладені у нашій статті "Інтертекстуальність у "Марсіанських Хроніках" Рея Бредбері: функціональний та перекладацький аспекти", яка опублікована у збірнику наукових праць "Наукові доробки студентів Інституту філології".

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, 2 розділів із висновками, загальних висновків та списку використаних джерел. Обсяг роботи становить 34 сторінки, у тому числі основний текст 30 сторінок.

У **вступі** визначається актуальність, мета та завдання дослідження, розкриваються наукова новизна, теоретичне та практичне значення дослідження, зазначаються методи дослідження та використаний матеріал.

У **першому розділі** визначається поняття концепту та концептуальної метафори, характеризуються типи концептуальної метафори, пропонуються принципи та етапи концептуального аналізу у перекладі та характеризуються особливості концепту часу у художній літературі.

У **другому розділі** досліджуються способи передачі у перекладі концептуальної метафори часу в творчості Р. Бредбері.

У **загальних висновках** наводяться результати проведеного дослідження та формулюються основні висновки наукової роботи.

Список використаних джерел налічує 39 позицій.

РОЗДІЛ 1. ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ

1.1 Визначення концепту та типологія концептуальних метафор

Поняття концептуальної метафори безпосередньо пов’язане з визначенням концепту та теорією концептуального аналізу. Концепт − це одиниця мислення або пам’яті, яка має відносно впорядковану внутрішню структуру, являє собою результат пізнавальної діяльності особистості та суспільства та несе комплексну, енциклопедичну інформацію про зображений предмет або явище, про інтерпретацію цієї інформації громадською свідомістю та про ставлення громадської свідомості до даного явища чи предмету [31, с. 24].

Концепти, які керують нашим мисленням, не просто породження розуму. Концепти структурують наші відчуття, поведінку, наше ставлення до інших людей. Таким чином, наша концептуальна система відіграє центральну роль у визначенні реалій повсякденного життя. Якщо ми маємо рацію, припускаючи, що наша концептуальна система значною мірою метафорична, тоді те, як ми мислимо, те, що ми дізнаємося з досвіду, і те, що ми робимо щодня, має безпосереднє відношення до метафори [14, с. 25].

У сучасному мовознавстві можна виділити три основні підходи до розуміння поняття “концепт”. 1) Лінгвістичний (Д. С. Лихачов, В. М. Телія): оскільки концепт існує для кожного словникового значення, то його слід розглядати як алгебраїчний вираз значення. Загалом, прихильники цього напряму розуміють концепт як увесь потенціал значення слова разом з його конотативним елементом. 2) Когнітивний (Й. А. Стернін, О. С. Кубрякова): концепт – явище ментального характеру. Представники когнітивного підходу зараховують концепт до розумових явищ та тлумачать його як оперативну змістовну одиницю пам'яті, ментального лексикону. 3) Культурологічний (Ю. С. Степанов, Г. Г. Слишкін): вся культура розуміється як сукупність концептів та відносин між ними [26, с. 48-60].

Упорядковане поєднання концептів у свідомості людини становить її концептуальну систему. Концепт відображає культуру народу. Кожна мова специфічна, в ній зображений своєрідний національний характер. Оскільки різні мови концептуалізують світ неоднаково, то через зіставлення мов виявляються відмінні концептуальні структури світу [12, с. 19].

Сьогодні активно ведуться дослідження як окремих концептів – "доля", "сумління", "совість" (Т.В. Радзієвська), "кохання", "щастя" (С.Г. Воркачов), "простір" (О. Забуранна), "дорога" (О. О. Іпполітов), "страх" (О. О. Борисов), "гріх" (О. В. Ваховська) тощо – так і цілісних концептосфер.

Слово "концепт" походить від латинського "conceptus" (поняття), і деякі дослідники оперують цими термінами як синонімічними, хоча вони мають різні обґрунтування. "Поняття" застосовується в логіці та філософії, а "концепт" – у мовознавстві, культурології, лінгводидактиці та лінгвістиці [20, с. 128].

Аналіз визначень, проведений Л. А. Касьян, показує, що розуміння терміну "концепт" у сучасному мовознавстві є варіативним. Концептами можна не лише мислити, але їх можна переживати. Багато вчених (В. І. Карасик, В. В.Красних, Л. О. Чернейко та інші) вважають концепт, як мінімум, тривимірним утворенням і виділяють його предметно-образну, поняттєву і цілісну складові [21, с. 51–52].

Образна сторона концепту охоплює зорові, слухові, тактильні, смакові та нюхові характеристики предметів, явищ, подій, які відображені у нашій пам'яті. Поняттєва сторона концепту – це те, як концепт зафіксовано в мові, його значення, опис, структура, дефініція, порівняльні характеристики цього концепту стосовно інших концептів. Ціннісна (інтерпретаційна) сторона концепту характеризує важливість цього психічного утворення як для індивіда, так і для всього мовного колективу [20, с. 129].

Важливе місце у дослідженні концепту займає концептологія. За визначенням Ю. С. Степанова, концептологія – це нова дисципліна, що вивчає культурні концепти, тобто поняття, що становлять культурну цінність. (Т. Вільчинська). Відповідно, лінгвоконцептологія досліджує концепти та

засоби їх мовної реалізації [9, с. 67]. В. Іващенко виділяє наступні галузі лінгвоконцептології: художня, наукова, порівняльна та етнолінгвістична [19, с. 134]. О. П. Воробйова характеризує здобутки концептології в Україні: визначення терміну "концепту", побудова типології концептів та встановлення розбіжностей між поняттям та концептом [10, с. 8-15].

Значний внесок у розвиток лінгвістики та, власне, дослідження концептуальних метафор внесли когнітивні лінгвісти Джордж Лакофф та Марк Джонсон. У своїй праці "Метафори, якими ми живемо" [14], яка і сьогодні залишається однією із найґрунтовніших праць, присвячених метафорі, науковці започаткували теорію концептуальної метафори.

Отже, згідно з теорією Лакоффа і Джонсона, концептуальна метафора є використанням знака однієї концептуальної сфери на позначення знака іншої, притаманна повсякденному мовленню та мисленню людини, а не лише художньому дискурсу, і керується набутим у процесі спільної діяльності етносу досвідом.

Лакофф і Джонсон розділяють концептуальні метафори на наступні три категорії:

1. **Orientational Metaphor** (орієнтаційна метафора)

Більшість орієнтаційних метафор пов'язані з орієнтацією в просторі: "верх – вниз", "всередині – зовні", "передня сторона – задня сторона", "на поверхні – з поверхні". Такі типи просторових відносин виникають внаслідок того, що людині властиво тіло певної форми, що взаємодіє з матеріальним світом. Орієнтаційні метафори надають концепту просторової орієнтації: наприклад, HAPPY IS UP – ЩАСТЯ ВІДПОВІДАЄ ВЕРХУ. Вони засновані на нашому фізичному та культурному досвіді. Д. Лакофф і М. Джонсон наводять приклад орієнтаційних метафор на основі протиставлення HAPPY IS UP; SAD IS DOWN – щастя відповідає – верху; сум – низу: *I'm feeling up*. – я в піднесеному настрої ; *you're in high spirits*. – ви в хорошому настрої; *I'm feeling down.* – я засмучений*; he's really low these days*. – він зараз дійсно засмучений [14, с. 35-36].

2. **Ontological metaphor** (онтологічна метафора)

Онтологічна метафора – це тип метафори, або образне порівняння, що використовується для позначення абстрактних понять в значенні більш конкретних. Онтологічні метафори використовуються у різних ситуаціях, і різноманітні види метафор відображають різні цілі. Візьмемо, наприклад, досвід людини, що відноситься до феномену підвищення цін, який можна метафорично представити як автономну сутність за допомогою іменника inflation “інфляція”. Це дозволяє нам при обговоренні інфляції посилатися на досвід: INFLATION IS AN ENTITY – ІНФЛЯЦІЯ – ЦЕ СУТНІСТЬ; *inflation is lowering our standard of living*. – інфляція знижує наш рівень життя; *inflation is backing us into a corner.* – інфляція заганяє нас в кут [14, с. 49-50].

3. **Structural metaphor** (структурна метафора)

Структурна метафора – це метафорична система, в якій одне складне, як правило, абстрактне поняття представлене з точки зору якоїсь іншої конкретніше вираженої концепції. Джерела структурних метафор, так само як орієнтаційних та онтологічних, лежать в систематичних кореляціях між явищами, фіксованими в нашому досвіді та пам'яті [14, с. 97].

Для того, щоб встановити, яким чином метафоричні вирази повсякденної мови впливають на метафоричну природу понять, які структурують нашу повсякденну діяльність, автори розглядають метафоричний концепт TIME IS MONEY / ЧАС – ЦЕ ГРОШІ в тому вигляді, як він представлений у сучасній англійській мові: *you're wasting my time*. – ти витрачаєш мій час; *I don't have the time to give you.* – у мене немає часу для тебе; *how do you spend your time these days?* – як ти провів час? [14, с. 28-29]

Необхідно зазначити, що базові концептуальні моделі, які визначають основні концепти у художньому творі, можуть зазнавати певних трансформацій в залежності від творчого задуму та прагматичної настанови, а також стилю письменника. Основні стилістичні засоби, що реалізують концептуальні метафори у творах письменника – це розгорнуті метафори, порівняння, мейозис та метонімія.

1.2 Принципи і етапи концептуального аналізу у перекладі

Переклад художніх текстів вимагає як розуміння індивідуального стилю автора, так і врахування особливостей цільової мови. Тому критерії якості й точності художнього перекладу потребують об’єктивного обґрунтування. Одним із таких важливих критеріїв може бути **концептуальний аналіз** у перекладі. Метою концептуального аналізу є виявлення змісту концепту, побудова моделі концептуальної структури, визначення специфічності її вербалізації у мові. За висновком А. П. Гаврилюк, “головними напрямами досліджень концептів у перекладознавстві є опис способів їх вербалізації у певному дискурсі та виявлення особливостей їх структурування з метою перевербалізації цих концептів цільовою мовою.” [12]

Одна з найбільш послідовних систем концептуального аналізу запропонована В. А. Масловою. Вчена виділяє наступні етапи: 1) визначення референційної ситуації, до якої належить концепт; 2) вивчення лексикографічних визначень; 3) вивчення етимології лексичної одиниці; 4) аналіз концепту в різних контекстах (літературному, філософському, фольклорному та інших); 5) вивчення асоціацій лексичної одиниці, що позначає концепт [28, с. 45-46]. Проте, на наш погляд, етимологія основної лексичної одиниці не є настільки важливою, оскільки лексичні одиниці, що вербалізують концепт, сприймаються читачем (слухачем) переважно в синхронічній, а не діахронічній площині.

Як зазначає М. П. Лук’янченко, на основі концептуального аналізу тексту вибудовується концептуальний підхід до перекладу, який полягає у визначенні текстових концептів і осягненні головного концепту твору як головної передумови перекладу. При такому підході зберігається авторський концепт твору [27, с 4].

О. В. Ємець пропонує методологію концептуального аналізу у перекладі, яка має певні риси подібності до підходу М. П. Лук’янченко. Зокрема, концептуальний переклад слід поділити на декілька етапів.

Перший етап включає визначення основного концепту (концептів) тексту. Безумовно, жанр тексту впливає на принципи концептуального аналізу на першому етапі. Наприклад, відомий вірш Н. Уеста “Autumn” являє собою відображення одного концепту NATURE (Природа): *Autumn comes / And trees are shedding their leaves, /And Mother / Nature blushes/Before disrobing.*

Наведений вірш Н. Уеста “Autumn” містить КМ NATURE IS A WOMAN, що реалізується за допомогою розгорнутої метафори *Mother Nature – blushes – disrobing*. Словосполучення *autumn comes* є стертою метафорою, компонентом конвенційної КМ ЧАС – ЦЕ РУХОМИЙ ОБ’ЄКТ (TIME IS A MOVING OBJECT).

Другий етап концептуального аналізу може бути дещо відмінним від тих етапів, що запропоновані В. А. Масловою та М. П. Лук’янченко. Концепт у художньому тексті, навіть у невеликому за обсягом, охоплює кілька аспектів. Наприклад, початок казки О. Вайльда “The Star-Child” містить вербалізовані засоби концепту NATURE і, водночас, мовні засоби вербалізації концепту (або мікроконцепту) WINTER (зима):

Once upon a time two poor Woodcutters were making their way home through a great pine-forest. It was winter, and a night of bitter cold... And when they came to the Mountain-Torrent she was hanging motionless in air, for the Ice-King kissed her.

Відповідно, другий етап концептуального перекладу полягає у визначенні основних концептуальних метафор художнього тексту як складових загального концепту (концептів) та у виявленні лексичних і стилістичних засобів вербалізації концептуальних метафор. Цей етап дуже важливий, оскільки він передує безпосередньому перекладу і вимагає ретельного стилістичного аналізу тексту оригіналу. Другий етап передує перекладацькому аналізу тексту.

Третій етап – це традиційний переклад тексту. Спочатку це дослівний переклад, а потім цей етап включає відтворення рими поетичного тексту, або ритму, синтаксису прозового тексту. Для збереження рими перекладач застосовує такі прийоми, як лексична заміна або заміна тропа. Наприклад, у відомому перекладі поезії Р. Бернса видатний український перекладач Микола

Лукаш застосував заміну порівняння метафорою: *O my Luve's like a red, red rose / That's newly sprung in June… / Моя любов – рожевий квіт / В весінньому саду...*

Наведені перекладацькі прийоми, які у західній науковій літературі називають shifts (зсуви), не змінюють сенс концептуальних метафор, а лише враховують особливості української мови.

Четвертий етап концептуального перекладу полягає у зіставленні КМ текстів оригіналу і перекладу. На цьому етапі необхідно визначити, наскільки збігаються лексичні та стилістичні засоби вербалізації КМ в обох текстах і які саме перекладацькі прийоми (трансформації) є доцільними. Саме ці перекладацькі операції дозволяють виявити якість і точність художнього перекладу та наявність помилок [17, с. 200].

Я. А. Євстафова [16] пропонує три способи передачі метафоричних моделей на концептуальному рівні:

1. **Переклад зі зміною концептуальної моделі в мові перекладу**, обумовлений відсутністю вихідної моделі, іншим конотативним компонентом, або фразеологічними зворотами мови оригіналу, які не збігаються з мовою цільової культури:

She laughed and said he'd dropped her like a hot potato (J. Galsworthy "Maid in Waiting"). – Вона сказала, сміючись, що він жахнувся від неї, як від вогню.

2. **Переклад зі збереженням концептуальної моделі, але іншим лінгвістичним виразом.** В даному випадку перекладацькі обмеження пов'язані як з концептуальними, так і з внутрішньомовними факторами.

У наступному прикладі звертає на себе увагу заміна із застосуванням конкретизації: *winter → мороз:*

He felt strong as winter, his hands were living metal, invincible and not to be turned aside (D.H Lawrence "Women in Love"). – Він відчував себе сильним, як мороз, його руки були ожилим металом, не можна було побороти їх хватку, їх не можна було скинути. (переклад О. Колтукової та наш)

Метафорична модель мови оригіналу ЛЮДИНА – ЦЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ зберігається, конкретизація ж образу пов'язана з невідповідністю в категорії роду одиниць цільової мови. У деяких випадках використання іншого лінгвістичного виразу зумовлено прагматичною необхідністю.

3. **Переклад зі збереженням концептуальної моделі та аналогічним мовним виразом.**

В даному випадку ми маємо найвищу ступінь формальної близькості між текстами оригіналу та перекладу, можливу там, де норма еквівалентності не вступає в протиріччя з іншими перекладацькими нормами, а саме прагматичною нормою і нормою тексту, який перекладається, як у вищенаведених випадках.

You are fascinated by that little dry snake, like a bird gaping ready to fall down its throat (D.H. Lawrence "Women in Love"). – Це висохле змієня заворожує тебе. Ти немов пташка, яка готова впасти йому в пащу [16, с. 20-29].

Зазначені вище етапи перекладу дозволяють врахувати всі лексичні, стилістичні, ідейні особливості художнього тексту і визначити якість і точність перекладу. Головними прийомами передачі концептуальних метафор у перекладі художніх творів є переклад зі збереженням коцептуальної моделі та аналогічним мовним виразом; переклад зі збереженням концептуальної моделі за допомогою іншого лінгвістичного виразу (домінуючі прийоми), а також переклад зі зміною концептуальної моделі у цільовій мові.Необхідно зазначити, що збережена концептуальна модель при перекладі свідчить про майстерність перекладача та розуміння авторського задуму.

1.3 Концепт часу та напрями його дослідження

У сучасній лінгвістиці дослідження концепту часу користується широкою популярністю серед науковців, таких як, О. В. Ємець [18], О. М. Кібалка [22], О. С. Левицька [25]. Даний концепт активно реалізується у творчості письменників.

Час в нашій культурі – цінність. Це обмежений ресурс, який ми використовуємо для своїх цілей. Оскільки в сучасній західній культурі концепт РОБОТИ зазвичай асоціюється з витраченим на неї часом, а час може бути точно кількісно визначено, плата за працю, як правило, призначається за годину, тиждень або рік [14, с.8]. Час – одна з форм існування матерії, важлива категорія людського буття. Тому концепт часу можна віднести до універсальних категорій культури. Характеристика цього концепту є дуже важливою для розуміння ментальності американського та українського народів, їх культури, але також для розуміння світогляду певного автора художнього твору.

Як зазначає В. Кухаренко, художній текст може обійтися без сюжету й теми, однак без концепту, що відповідає моральній, соціальній і естетичній ідеї, художній текст неможливий. Концептуальність художнього твору є його визначальною категорією [24, с. 172].

Художній концепт має цілісну, але багаторівневу структуру: ядро (поняттєвий рівень) і периферію пласти якої включають перцептивно-образний, асоціативний і оцінно-ціннісний рівень.

Більшість учених усе ж одностайні в тому, що концепт складається з ядра та периферії, охоплюючи поняттєву складову частину (вербальний аспект), перцептивно-образну складову частину (когнітивний аспект) і ціннісну складову частину (суб'єктивний аспект). Ядро – це словникові значення тієї чи іншої лексеми, яка є іменем концепту; периферія – суб'єктивний досвід. [25, с. 259]. Як зазначає В. Г. Ніконова, художні концепти відрізняються від нехудожніх у плані змісту й у плані вираження, за структурою й за обсягом [29, с.114].

Л. В. Губа визначає особливості художнього концепту наступним чином: вони індивідуалістичні, особистісні, розмиті й складні психологічно; це комплекс уявлень, почуттів, емоцій, вольових проявів, що виникають на основі художньої асоціативності. Чим більший культурний і емоційний досвід письменника, тим глибші й просторіші його концепти [13, с. 617]. Інтерес до

дослідження концепту часу підтверджується організацією міжнародної конференції у Гельсінкі (Фінляндія) “Time and Language” (2016 рік).

В останні роки концепт часу вивчається у вітчизняній лінгвістиці в поезіях Ліни Костенко в роботах О. А. Павлушенко [30] та О. І. Крупко [23], у творах сучасних американських письменників у дослідженні О. В. Ємця та О. Фири [18], а також відображення концепту часу в російській та англійській картинах світу (А. Р. Шаймухаметова) [35].

Концепт часу – це багатоаспектний феномен, що має складну концептуальну структуру [7]. Текстова категорія темпоральності, або текстовий час – одна з обов’язкових категорій художнього тексту. За висновком О. В. Бондарко, темпоральність є семантичною категорією, яка відображає сприйняття та осмислення людиною часу, вказаного у тексті. Традиційно виділяють авторський, сюжетний та читацький час. Авторський час відрізняється тим, що письменник (автор) може керувати часом у творі (як Рей Бредбері) і починати оповідь з будь-якого моменту [1, с. 132].

Категорія темпоральності може бути виражена граматичними, лексичними та образними засобами. Ці засоби вербалізують концепт часу у художньому творі.

Концепт часу яскраво зображується у фольклорі, прислів’ях, фразеології, афоризмах. В англо-американських прислів’ях час часто характеризується як жива істота: *Time is a great healer; Time will tell* [15, с. 340]. В основі цих виразів лежить концептуальна метафора TIME IS A HUMAN BEING (ЧАС – ЦЕ ЛЮДИНА). Друга концептуальна метафора часу актуалізується як у прислів’ях: *Last time is never found again; Time is money;* так і у відомому афоризмі *Punctuality is the thief of time (O. Wilde)* [15, с. 337-340]. Такі вислови є основою КМ ЧАС – ЦЕ МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ’ЄКТ.

Висновки до Розділу 1

Концепт − це одиниця мислення або пам’яті, яка являє собою результат пізнавальної діяльності особистості та суспільства та несе інформацію про

відображений предмет або явище. Існують три основні підходи до розуміння поняття “концепт”: лінгвістичний; когнітивний; культурологічний. Термін “концепт” відрізняється від “поняття” тим, що останнє вживається в логіці та філософії, а “концепт” – у мовознавстві, культурології, лінгводидактиці, лінгвістиці. Одним з об’єктів концептології є вивчення концептуальних метафор. Значний внесок у розвиток дослідження концептуальних метафор внесли когнітивні лінгвісти Джордж Лакофф та Марк Джонсон, згідно з теорією яких концептуальна метафора є використанням знака однієї концептуальної сфери на позначення елемента іншої. Автори теорії розділяють концептуальні метафори на три категорії: орієнтаційна, онтологічна, та структурна.

Я. А. Євстафова пропонує три способи передачі метафоричних моделей на концептуальному рівні: 1) переклад зі зміною концептуальної моделі в мові перекладу; 2) переклад зі збереженням концептуальної моделі, але іншим лінгвістичним виразом; 3) переклад зі збереженням концептуальної моделі та аналогічним мовним виразом. Ми взяли цю методологію за основу дослідження.

Важливим критерієм якості й точності художнього перекладу є концептуальний аналіз у перекладі, який охоплює ряд етапів. У нашому подальшому дослідженні ми використовуємо методологію концептуального аналізу, запропоновану В. А. Масловою та О. В. Ємцем, яка включає три етапи. Перший етап включає визначення основного концепту (концептів) тексту. Другий етап полягає у визначенні основних концептуальних метафор у тексті та у виявленні лексичних і стилістичних засобів вербалізації концептуальних метафор. Третій етап полягає у зіставленні концептуальних моделей текстів оригіналу і перекладу. Концептуальний аналіз є необхідною передумовою аналізу концептуальних метафор у перекладі художніх текстів.

В останні роки значний інтерес серед науковців становить дослідження концепту часу в художній літературі. Концепт часу – це багатоаспектний феномен, що має складну концептуальну структуру. Концепт часу яскраво відображається у фольклорі, у прислів’ях, фразеології, афоризмах та в художніх текстах.

РОЗДІЛ 2. СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ ЧАСУ В ПРОЗОВИХ ТА ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ РЕЯ БРЕДБЕРІ

Концепт часу може реалізовуватись не лише із практичним використанням основного слова time, а й з іншими лексичними одиницями, які мають безпосереднє відношення до концепту часу. Визначено, що концепт часу часто відображається у творах сучасних письменників. Особливою мірою це стосується творів науково-фантастичного жанру, оскільки в них описуються етичні та технологічні аспекти майбутнього суспільства. Одним із найяскравіших представників науково-фантастичної літератури США, який майстерно зобразив концепти часу, мистецтва та природи, вважається американський письменник Рей Дуглас Бредбері. Літературна спадщина автора складається переважно із творів, в яких висвітлюються ідеї майбутнього існування суспільства та наслідків сучасного розвитку на майбутнє.

Ми дослідили мовні засоби реалізації концептуальних метафор у коротких оповіданнях Рея Бредбері, зокрема у циклі оповідань “Марсіанські Хроніки” та інших.

Методологія дослідження включала наступні етапи. Перший – визначення лексичних та стилістичних засобів реалізації КМ. Другий – інтерпретація текстів та формулювання КМ. Третій етап – зіставний аналіз оригіналу та перекладу. Четвертий – характеристика перекладацьких прийомів та трансформацій у відтворенні моделей КМ часу в оповіданнях Р. Бредбері.

2.1 Відображення концепту часу у сильних позиціях

Значною мірою концепт часу відображено у таких романах, як “Марсіанські Хроніки”, “451 градус за Фаренгейтом”, а також у збірках оповідань “Summer Morning, Summer Night”. Перше за все у таких сильних позиціях, як заголовки.

1. “All Summer in a Day”. Існують декілька варіантів перекладу назви оповідання – “Усе літо в одному дні”, “Все літо в один день” та “Все літо наче

день один”. У цих варіантах перекладачі застосували дослівний переклад для того, щоб максимально влучно передати суть оповідання. У заголовку використаний стилістичний прийом мейозису. На нашу думку, останній варіант перекладу є найбільш вдалим, оскільки перекладач використав стилістичну фігуру поетичного мовлення – інверсію. Сюжет розгортається у далекому майбутньому на Венері, де вже 7 років поспіль йдуть безперервні дощі та зливи. Діти не пам’ятають сонця, крім однієї дівчини Марго, яка прилетіла із Землі і яка вірить, що сонце з’явиться знову:

“ – It’s like a penny,” she said once. “ – No it’s not!” the children cried. “ – It’s like a fire,” she said, “in the stove.” [36] І дійсно, одного дня сонце таки з’явилось. В українському перекладі сонце описане наступним чином:

“ – Сонце подібне на монетку”, — сказала вона одного разу. – “Ні, не подібне!” – кричали діти. “ – І на вогонь” — продовжувала Марго. “– На вогонь у пічці” [11].

Концепт часу виражається через зображення природного явища сходу сонця, яке асоціюється із щастям, світлом і настанням нового періоду життя.

2. “All on Summer’s night” (“Все літо наче ніч одна”). Перекладач змінив концептуальну модель назви та вніс негативні конотації у заголовок. Цей заголовок має гіперболічний смисл, оскільки означає найщасливіший день в житті міс Велкс, яка взагалі ніколи не отримувала подарунків. КМ в оповіданні можна сформувати як “ЛІТНЯ НІЧ – ЦЕ ЩАСТЯ”. В перекладі та оригіналі концепт часу відображається як пора року. Концептуальне значення часу у тексті не збереглось тому ми пропонуємо свій переклад – “Найкраща літня ніч міс Велкс”.

3. “Time in Thy Flight” (“Час у твоєму леті”). У заголовку реалізується концептуальна модель ЧАС – ЦЕ ОБ’ЄКТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ. А у нашому варіанті перекладу, а саме “Політ у часі”, ця концептуальна модель відповідає контексту, де автор оповідає про подорож між століттями машиною часу.

4. “There will come soft rains”. Д. Паламарчук надає перевагу традиційній інтерпретації заголовку “Буде ласкавий дощ”. В даному випадку використаний

дослівний переклад, але у деяких виданнях можна зустріти варіант перекладу “Дощі випадають”, запропонований перекладачем О. Терехом. Такий переклад заголовку відображає головну ідею оповідання, однак не зберігає концепт TIME IS A MOVING OBJECT. Смисл алюзивного заголовка в оповіданні Р. Бредбері “There Will Come Soft Rains” розкривається ретроспективно. Заголовок являє собою алюзію на поезію С. Тіздейл, яка повністю подається у тексті оповідання. О. Терех вдало використав переклад вірша Д. Паламарчука. Це оповідання не про красу природи, а зловісне передбачення майбутнього: техніка працює без людей, природа існує без живих істот, а люди загинули під час війни. Разом з тим сам вірш С. Тіздейл, який повністю подано у середині твору як цитату, базується на антитезі – краса і вічність природи та загибель людства.

5. “And the moon be still as bright”. Заголовок оповідання являє собою алюзію на вірш Д. Байрона. Для перекладу заголовка О. Терех обрав перший рядок поезії Байрона: “Не плеснуть весла в синій тиші” у перекладі Д. Павличка, а не останній, ближчий до оригіналу. Але в оригіналі це останній рядок першої строфи. Таким чином, концепт часу, вербалізований у назві природного явища як періоду часу, не зберігся у цільовому варіанті. Функція інтертекстуальних елементів у цьому тексті полягає у порівнянні земного і марсіанського пейзажів, відображенні ностальгічних почуттів по рідній платині.

6. “Forever and the Earth”. Переклад заголовку став справжнім викликом для перекладачів. Аби зберегти концепт часу у заголовку, перекладачам (А. Пітик, К. Грицайчук) довелося застосувати низку трансформацій, зокрема заміну частини мови та додавання на основі контексту “Про блукання вічні та про Землю”. У заголовку концепт часу актуалізується у слові forever (вічно) та, певною мірою, у назві планети. В самому заголовку дві КМ часу: ЧАС – ЦЕ ВІЧНІСТЬ, ЗЕМЛЯ – ЦЕ ВІЧНІСТЬ, а в контексті самого оповідання актуалізуються протилежні за семантикою КМ : – ЖИТТЯ – ЦЕ МИТЬ, МИСТЕЦТВО – ВІЧНІСТЬ. Таким чином текст побудований на антитезі.

Ми проаналізували 30 оповідань Рея Бредбері, де реалізується КМ часу. Серед них присутні КМ ЧАС ЦЕ – ОБ'ЄКТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ, ЧАС – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА, ЧАС – ЦЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ.

2.2 Переклад зі збереженням концептуальної моделі та аналогічним мовним виразом

За основу нашого дослідження передачі концептуальних метафор у перекладі ми взяли роботу Я. Є. Євстафової [16].

Даний спосіб передачі метафоричних моделей передбачає максимальну точність перекладу тексту із мови оригіналу, з урахуванням перекладацьких норм та особливостей цільової мови.

Концепт часу в оповіданнях Бредбері реалізується у концептуальних моделях ЧАС – ЦЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ, ЧАС – ЦЕ МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ, ЧАС – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА ТА ЧАС – ЦЕ ОБ'ЄКТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ.

1. *"You've given me a little more time, and time is the thing I love most and need..." ("Forever and the Earth")* [36]. – *"Ви дали мені ще трохи часу, а час – це те, що я люблю понад усе в світі, чого зараз потребую. Я завжди ненавидів його, боровся з ним…"*[3. с. 399]

КМ ЧАС – ЦЕ МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ вербалізується за допомогою двох стертих метафор *time is the thing I love most and need* та *you've given me a little more time*, які перекладено дослівно.

2. Розглянемо ще один приклад даної концептуальної моделі:

Time is so strange thing, and life is twice as strange ("Dandelion Wine") [37].

Час – дивовижна річ, а життя – ще дивовижніша [4, с. 256].

Концепт часу вербалізується у стертій метафорі *time is so strange thing.*

3. Концептуальна модель ЧАС – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА реалізується у фрагменті антропоморфною метафорою *time has fallen asleep:*

"Time has fallen asleep in the afternoon sunshine." ("Fahrenheit 451") [38, с. 135] – *"І час заснув під полуденним сонцем."* [2, с. 140]

4.Аналогічна концептуальна метафора реалізується в оповіданні “There Will Come Soft Rains”:

In the living room the voice-clock sang, “Tick-tock, seven o’clock, time to get up, time to get up, seven o’clock!” as if it were afraid that nobody would. The morning house lay empty [39, с. 321]. – *У їдальні заспівав годинник: “Тін-тін, сім годин, час уставати, час уставати, сім годин!” – наче боявся, що ніхто не встане. Дім був безлюдний. (There will come soft rains)* [5, с. 360].

КМ ЧАС – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА виражається антропоморфною метафорою *voice-clock sang*, яка дослівно перекладена *заспівав годинник*. Перекладач талановито передав фоностилістичний засіб – ономатопею *tick-tock* зі збереженням рими: *тін-тін, сім годин.*

2.3 Переклад зі збереженням концептуальної моделі, але іншим лінгвістичним виразом

Перекладацькі обмеження даного способу передачі метафоричних моделей пов’язані як із концептуальними, так і внутрішньомовними факторами.

КМ ЧАС ЦЕ – ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ реалізується у циклі оповідань “Марсіанські Хроніки”:

1. *“That was how Time smelled and looked and sounded.”* [39, с. 165] – *“Ось який запах, вигляд і голос має Час.”* [5, с. 176]

У тексті концептуальна модель ЧАС – ЦЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ вербалізується за допомогою метафор, які перекладені дослівно та з використанням граматичної заміни частин мови. Завдяки прозорості образу та однозначності контексту, перекладач повністю зберіг оригінальний задум письменника.

2. Розглянемо приклад концептуальної моделі ЧАС – ЦЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ, яка особливо яскраво з’являється в оповіданні “Серпень 2002: Нічна Зустріч” у перекладі О. Тереха: – *There was a smell of Time in the air tonight. He smiled and turned the fancy in his mind. There was a thought. What did Time smell like?*

Like dust and clocks [39, с. 165]. – *Цієї ночі в повітрі пахло Часом. Томас посміхнувся. Оце цікаво! Чим може пахнути Час? Пилом, годинниками* [5, с. 176].

Концептуальна модель містить метафору *a smell of time* і порівняння *like a dust and clocks.* Крім того, перекладачу довелося застосувати граматичні трансформації, а саме заміну іменника *smell* на дієслово *пахло*.

3. У наступному уривку одночасно вербалізуються дві концептуальні моделі ЧАС – ЦЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ *(time sounded like water)* та ЧАС – ЦЕ ОБ'ЄКТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ *(water running, voices crying, dirt droping down)*:

And if you wondered what Time sounded like it sounded like water running in a dark cave and voices crying and dirt dropping down upon hollow box lids, and rain [39, с. 165]. – *А коли подумати над тим, як звучить Час, то дійдеш висновку, що він звучить, наче струмок у темній печері, мов чиїсь крики, мов стукіт грудок, які падають на віко порожньої скрині, наче дощ.* [5, с. 176-177]

У перекладі концептуальна модель ЧАС – ЦЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ, виражена порівнянням *time sounded like water*, перекладеного із застосуванням синонімічної заміни – конкретизації (*water – струмок*). Крім того, у перекладі О. Терех не зберіг іншу КМ ЧАС – ЦЕ ОБ'ЄКТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ *(water running).*

4. *A wind blew the long years away past their hot faces. (''Time in Thy Flight'')* [36] – *Оподалік повз їхні розпашілі лиця проносилася звіяна вітром валка років* [3, с. 68].

У наведеному прикладі реалізується КМ ЧАС ЦЕ – ОБ'ЄКТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ. Час вербалізується за допомогою метафори *a wind blew the long years* у тексті оригіналу та *проносилася звіяна вітром валка років* у цільовому тексті. Перекладачка застосувала граматичну трансформацію, додавши елементи *проносилася* та *валка*.

5. *''Time isn't as flexible as we imagined. We used the wrong simile. It's not like a rubberband.''(''Forever and the Earth'')* [39]

''Час не такий гнучкий, як нам здавалося. Ми вдалися до хибної метафори. Він не схожий на гумову стрічку.''[3, с. 393]

У тексті реалізується концептуальна модель ЧАС – ЦЕ МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ. Концепт часу вербалузіється за допомогою епітета *flexible* і порівняння *not like a rubberband*. Перекладачі змінили назву вказаного в оригіналі стилістичного засобу (*simile – метафора)*.

6. Розглянемо ще один приклад, який демонструє дану концептуальну модель:

At random, from a collection untouched in fifty years, he selected a book. It was a book three centuries brittle, but he settled into it and read hungrily until dawn. ("Forever and the Earth") [36]

З колекції книжок, до якої він не торкався вже років з п'ятдесят, вибрав одну книгу навмання. У ній було триста років пожовклих сторінок і триста років пошарпаності, але він миттю занурився в неї й пожадливо читав до самого ранку [3, с. 393].

Концепт часу реалізується у метонімічному епітеті *book three centuries brittle*. У перекладі К. Грицайчук та А. Пітик використали трансформацію додавання, яка забезпечує прагматичний ефект (*three centuries brittle – триста років пожовклих сторінок і триста років пошарпаності*). Таким чином перекладач хотів підкреслити стародавність книги.

7. *And, going further, what did Time look like? Time looked like snow dropping silently into a black room or it looked like a silent film in an ancient theater, one hundred billion faces falling like those New Year balloons, down and down into nothing. That was how Time smelled and looked and sounded. ("The Martian Chronicles")* [39]

А який у Часу вигляд? Час схожий на сніг, що безгучно падає в чорну кімнату, або на німий фільм, який демонструється в античному амфітеатрі: сто мільярдів облич падають униз, у ніщо, наче новорічні повітряні кулі. Ось який запах, вигляд і голос має Час [5, с. 394].

В наведеному фрагменті одночасно реалізуються три КМ – ЧАС – ЦЕ МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ (*silent film*), ЧАС – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА (*faces*) та ЧАС – ЦЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ (*snow*). В тексті оригіналу виразно виділяється

порівняння часу зі снігом, яке переходить у розгорнуту метафору, що створює особливий образ, який важливо зберегти в перекладі у всій його повноті. Перекладач талановито передав складну розгорнуту метафору додавши фоностилістичний прийом – асонанс (*в античному амфітеатрі*). В уривку також вербалізується гіперболічна антропоморфна метафора *time is one hundred billion faces falling down,* яка вдало передана у перекладі.

Я. А. Євстафова [16] виділяє наступний спосіб передачі метафоричних моделей: переклад зі зміною концептуальної моделі в мові перекладу, який зустрічається відносно рідко:

"It was a clear night." – "*Їх огортала ясна ніч."* В перекладі О.Тереха реалізована концептуальна модель ЧАС – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА. Метафоризація пов'язана з тим, що перекладач використав прагматичний аспект, відсутній у тексті оригіналу.

Зіставний аналіз передачі концептуальних моделей часу в оповіданнях у романах Рея Бредбері дозволив виявити наступні способи відтворення концептуальних метафор у перекладі: а) переклад зі збереженням концептуальної моделі, але іншим лінгвістичним виразом становить 60%; б) зі збереженням концептуальної моделі та аналогічним мовним виразом становить 30%; в) зі зміною концептуальної моделі в мові перекладу становить 10%.

Ми виявили, що переклад зі зміною концептуальної моделі в мові перекладу майже не застосовується, що свідчить про високий рівень перекладацької майстерності та розуміння авторського задуму.

Разом з тим, при збереженні концептуальних моделей перекладачі застосовують синонімічні заміни, конкретизацію, додавання та граматичні трансформації у вигляді заміни частини мови.

Ми встановили певний взаємозв'язок між типом концептуальної моделі та способом перекладу:

КМ ЧАС – ЦЕ МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ у двох випадках перекладена за допомогою дослівного перекладу та в трьох випадках зі зміною лінгвістичного виразу (із застосуванням додавання та заміною лінгвістичного виразу); КМ

ЧАС – ЦЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ передана дослівним перекладом в одному випадку та із замінами в трьох випадках (конкретизація, заміна частини мови); КМ ЧАС – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА дослівно перекладена у двох випадах та шляхом перекладу із синонімічними замінами в одному випадку; КМ ЧАС – ЦЕ ОБ'ЄКТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ у двох випадках перекладена із лексичними замінами.

2.4 Вербалізація концепту часу у поезіях Рея Бредбері

Рей Дуглас Бредбері відомий суспільству завдяки своїм оповіданням та романам. Однак у творчій спадщині автора є ряд поезій, які відрізняються значними стилістичними якостями, проте вони мало відомі українському читачу та вперше були перекладені О. О. Фирою у 2018 [6, с. 40-41]. Вірші Бредбері спрямовані на читачів із літературним досвідом, тому що автор використав інтертекстуальні алюзії на відомі літературні та історичні постаті, релігійні оповіді та визначні події. Поезії Бредбері становлять інтерес для лінгвістів та літературознавців завдяки оригінальній інтерпретації концепту часу.

За основу дослідження ми взяли дві поезії Р. Бредбері "I die, so dies the world" та "That is our Eden's spring, once promised", які перекладені українською мовою. У поезії Р. Бредбері "I die, so dies the world" ("Як я помру, помре зі мною світ") у перекладі О. О. Фири реалізується концептуальна модель ЧАС – ЦЕ КІНЕЦЬ ЖИТТЯ, яка відображає основну ідею автора і має негативні конотації. Використавши у поезії стилістичний прийом – гіперболу, автор зобразив смерть однієї людини як загибель всього людства. Особливо яскраво це відображається у сильних позиціях:

Poor world that does not know its doom, the day I die. / Не знає бідний світ, що стріне Судний день, як я помру.

Two hundred million pass within my hour of passing, / Мільйонів двісті душ підуть у небуття зі мною,

I take this continent with me into the grave. / Візьму цей континент з собою у могилу.

З концептом часу у фрагменті твору пов'язані лексичні одиниці *doom; hour of passing; I take this continent with me into the grave*, які перекладені шляхом синонімічного перекладу. Перекладачка точно відтворила релігійний термін *Судний день*. Таким чином, концептуальна метафора відтворена на початку віршу у сильній позиції, де концептуальна модель ЧАС – ЦЕ КІНЕЦЬ ЖИТТЯ вербалізується за допомогою слів, які включають в алітерацію звуку [d]: *world; doom; day; die.* Перекладачка талановито відтворила алюзію із заміною звуку: *бідний світ; стріне Судний день.*

Інтертекстуальні посилання на релігійні та літературні мотиви додають поезіям прагматичного ефекту та максимально розкривають концепт часу в релігійному аспекті:

That is our Eden's spring once promised, / Це – нам колись обітована саду Едемського весна("That is Our Eden's Spring, once Promised")

Now repromised, to bring Lazarus / / Тепер обітована вдруге, щоб Лазар

And our abiding legions forth. / і легіони наші незламним маршем йшли вперед.

Відтворивши концептуальну модель дослівно та з аналогічним мовним виразом, перекладачка зберегла концептуальну модель ЧАС – ЦЕ ВІЧНА ПУТЬ.

Як у прозі так і у поезіях Бредбері є багато літературних алюзій серед яких "Гамлет" У. Шекспіра та ім'я грецького письменника Нікоса Казандзакіса:

"What I to apeman and what then he to me? / "Що я неандертальцю, і що для мене він

I am apeman one day soon will seem to be / Неандертальцем стану я, вже скоро, й буду ним

To those who, after us, look back from Mars…" / Для тих, прийдешніх, хто свій погляд з Марса оберне…"

Концепт часу у фрагменті вербалізується шляхом використання інтертекстуальної алюзії на цикл оповідань автора “Марсіанські Хроніки” та монолог Гамлета у трагедії В. Шекспіра. У контексті поезії автор доносить думку, що кожне наступне покоління буде дивитися на попереднє як на примітивне. Крім, того вказаний концепт реалізується за допомогою релігійних алюзій на єгипетського Бога Сонця Ра, тим самим автор створює єдність релігій та поколінь. Перед перекладачкою постало складне завдання – відтворити концептуальні моделі ЧАС – ЦЕ КІНЕЦЬ СВІТУ ТА ЧАС – ЦЕ ВІЧНА ПУТЬ, виражені інтертекстуальними алюзіями, яке вона успішно вирішила, використавши існуючий переклад твору Шекспіра і застосувавши лексичні заміни.

Висновки до Розділу 2

Характеристика концепту часу – одна із найважливіших в культурі XX століття. Концепт часу може бути вербалізований не лише за допомогою використання ключового слова *time* та його синонімів, але й за допомогою інших лексичних одиниць та образних засобів, які мають безпосереднє відношення до концепту часу. Значною мірою концепт часу відображено у романі Рея Бредбері, “451 градус за Фаренгейтом”, у циклі оповідань “Марсіанські Хроніки”, а також у збірках оповідань “Summer Morning, Summer Night” та інших. Ми проаналізували 30 оповідань Рея Бредбері, де реалізується КМ часу. В сильних позиціях, зокрема у заголовках та початкових і кінцевих фрагментах, присутні концептуальні моделі ЧАС – ЦЕ ОБ’ЄКТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ, ЧАС – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА, ЧАС – ЦЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ. У більшості оповідань і поезій реалізується три зазначені моделі, а також ЧАС – ЦЕ МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ’ЄКТ.

Зіставний аналіз передачі концептуальних моделей часу в оповіданнях у романах Рея Бредбері дозволив виявити наступні способи відтворення концептуальних метафор у перекладі: а) зі збереженням концептуальної моделі, але іншим лінгвістичним виразом становить 60%; б) зі збереженням

концептуальної моделі та аналогічним мовним виразом становить 30%; в)переклад зі зміною концептуальної моделі в мові перекладу становить 10%.

Ми виявили, що переклад зі зміною концептуальної моделі в мові перекладу майже не застосовується, що свідчить про високий рівень перекладацької майстерності та розуміння авторського задуму.

Разом з тим, при збереженні концептуальних моделей перекладачі застосовують синонімічні заміни, конкретизацію, додавання та граматичні трансформації у вигляді заміни частини мови.

Ми встановили певний взаємозв'язок між типом концептуальної моделі та способом перекладу:

Концептуальна модель ЧАС – ЦЕ МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ'ЄКТ у двох випадках перекладена за допомогою дослівного перекладу та трьох випадках зі зміною лінгвістичного виразу (із застосуванням додавання та заміною лінгвістичного виразу); КМ ЧАС – ЦЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ передана дослівним перекладом в одному випадку та із замінами в трьох випадках (конкретизація, заміна частини мови); КМ ЧАС – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА дослівно перекладена у двох випадах та шляхом перекладу із синонімічними замінами в одному випадку; КМ ЧАС – ЦЕ ОБ'ЄКТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ у двох випадках перекладена із лексичними замінами.

Крім того, ми визначили, що концепт часу у поезіях Р. Бредбері реалізується за допомогою інтертекстуальних алюзій на відомі літературні та історичні постаті, релігійні оповіді та визначні події. Вербалізація концепту часу у творах Р. Бредбері тісно пов'язана із прогнозуванням майбутнього людства, міжпланетними подорожами та технічними відкриттями. Разом з тим концепт часу у творах автора являє собою застереження щодо бездумного використання техніки, дегуманізації людства і втрати культурної спадщини.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У сучасному мовознавстві значний інтерес серед лінгвістів та літературознавців становить дослідження концептів.

Концептом є одиниця мислення або пам'яті, яка являє собою результат пізнавальної діяльності особистості та суспільства та несе інформацію про відображений предмет або явище. Важливе місце у дослідженні концепту займає концептологія, серед об'єктів вивчення якої є концептуальна метафора. Згідно з теорією Лакоффа і Джонсона, концептуальна метафора є використанням знака однієї концептуальної сфери на позначення знака іншої, притаманна повсякденному мовленню та мисленню людини, а не лише художньому дискурсу.

За основу нашого дослідження ми взяли методологію, яка включає наступні способи передачі метафоричних моделей на концептуальному рівні: 1) переклад зі зміною концептуальної моделі в мові перекладу; 2) переклад зі збереженням концептуальної моделі, але іншим лінгвістичним виразом; 3) переклад зі збереженням концептуальної моделі та аналогічним мовним виразом.

Необхідною передумовою аналізу концептуальних метафор у перекладі художніх текстів є концептуальний аналіз. Наше дослідження базується на аналізі концептуальних метафор у художньому перекладі, етапи якого включають: визначення основного концепту (концептів) тексту; визначення основних концептуальних метафор у тексті та виявлення лексичних і стилістичних засобів вербалізації концептуальних метафор; зіставлення концептуальних моделей текстів оригіналу і перекладу.

Значний інтерес серед науковців становить дослідження концепту часу в художній літературі. Концепт часу – це багатоаспектний феномен, що має складну концептуальну структуру. Значною мірою концепт часу відображений у романі Рея Бредбері "451 градус за Фаренгейтом", у циклі оповідань

“Марсіанські Хроніки”, а також у збірках оповідань “Summer Morning, Summer Night” та інших.

Зіставний аналіз передачі концептуальних моделей часу в оповіданнях та романах Рея Бредбері дозволив виявити наступні способи відтворення концептуальних метафор у перекладі: а) зі збереженням концептуальної моделі, але іншим лінгвістичним виразом (60%); б) зі збереженням концептуальної моделі та аналогічним мовним виразом (30%); в) переклад зі зміною концептуальної моделі в мові перекладу (10%). Разом з тим, при збереженні концептуальних моделей перекладачі застосовують синонімічні заміни, конкретизацію, додавання та граматичні трансформації у вигляді заміни частини мови.

Під час дослідження було встановлено певний взаємозв’язок між типом концептуальної моделі та способом перекладу:

- КМ ЧАС – ЦЕ МАТЕРІАЛЬНИЙ ОБ’ЄКТ у двох випадках перекладена за допомогою дослівного перекладу та трьох випадках зі зміною лінгвістичного виразу (із застосуванням додавання та заміною лінгвістичного виразу);

- КМ ЧАС – ЦЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ передана дослівним перекладом в одному випадку та із замінами в трьох випадках (конкретизація, заміна частини мови);

- КМ ЧАС – ЦЕ ЖИВА ІСТОТА дослівно перекладена у двох випадах та шляхом перекладу із синонімічними замінами в одному випадку;

- КМ ЧАС – ЦЕ ОБ’ЄКТ, ЩО РУХАЄТЬСЯ у двох випадках перекладена із лексичними замінами.

Рей Бредбері – видатний письменник, творчість якого значно вплинула як на американську, так і на вітчизняну художню літературу, як фантастика, так і соціально-психологічні твори. Концепт часу у творах автора реалізується, перш за все, у застереженні людей у майбутньому про можливі екологічні та соціальні катастрофи глобального масштабу. Крім того, значна кількість інтертекстуальних та історичних алюзій доводить ідею збереження культурної спадщини та духовних цінностей людства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность: учебное издание. Ленинград: Наука. 1990. 210 с.

2. Бредбері Р. 451 градус за Фаренгейтом: повість. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015. 272 с.

3. Бредбері Р. Все літо наче ніч одна: збірка оповідань / пер. з англ. О. Тереха та ін. Тернопіль : навчальна книга - Богдан, 2019. 480 с.

4. Бредбері Р. Кульбабове вино : повість / пер. з англ. В. Митрофанова. Тернопіль : навчальна книга – Богдан, 2011. 328 с.

5. Бредбері Р. Марсіанські хроніки : роман у оповіданнях / пер. з англ. О. Тереха. Тернопіль : навчальна книга – Богдан, 2016. 392 с.

6. Бредбері Р. Як умру, помре зі мною світ: пер. з англ. О. О. Фири. Всесвіт. 2018. № 1-2. С 40-41.

7. Бурнаева А. Н., Ветошкина Е. Н. Время как лингвокультурный концепт. *Электронное научное издание Мордовского государственного педагогического института им. М.Е. Евсевьева.* 2014. URL: http://foreign.mordgpi.ru/?p=1171 (Дата звернення: 15. 01. 2020).

8. Вежбицкая А.К. Семантические универсалии и описание языка. Москва : Книга. 1999. 780 с.

9. Вільчинська Т. Г. Лінгвоконцептологія як нова науковадисципліна поліпарадигмального типу. *Наукові записки ТНПУ. Сер. Мовознавство*. 2014. Вип. 24. С. 67-70.

10. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. Філологія*. 2011. Вип. 14. С. 53-54.

11. Все літо в один день. *УкрЛіб* : веб-сайт. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=8380 (дата звернення: 08.01.20)

12. Гаврилюк А. П. Роль концепту у перекладознавстві. *Наукові записки національного університету "Острозька Академія". Сер. Філологія*. 2012. Вип 25. С 19-21.

13. Губа Л. В. Художній концепт як репрезентант поетичної мовної свідомості. Молодий вчений. 2018. № 55. С. 616-619.

14. Джонсон М., Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живём / пер с англ. Барановой А. Н. та ін. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.

15. Дубенко О. Ю.Англо-американські прислів'я та приказки : посібник для вищих закладів. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 416 с.

16. Евстафова Я. А. Лингвокогнитивный аспект перевода концептуальних метафорических моделей. *Вестник Нижневартовского государственного университета. Сер. Лингвистика.* 2010. № 3. С. 20-29.

17. Ємець О. В. Принципи і етапи концептуального перекладу художніх текстів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Лінгвістика*. 2018. Вип. 31. С. 197-203

18. Ємець О. В., Фира О. О. Концептуальна метафора часу у прозових творах сучасних американських авторів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. Філологічні науки.* 2016. Вип. 12. С. 83-88.

19. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології): Монографія. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.

20. Карасик, В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монографія. Москва : Гнозис, 2004. 389 с.

21. Касьян Л. А. Термин "концепт" в современной лингвистике: различные его толкования. *Вестник Югорского государственного университета. Сер. Филология.* 2010. Вып. 17. С. 51–52.

22. Кібалка О. М. Особливості інтерпретації проблеми безсмертя у науково-фантастичних творах Р. Бредбері, К. Саймака, А. і Б. Стругацьких.

“*Над берегами вічної ріки”: темпоральний вимір літератури* : матеріали міжнародн. наук. конф., 24-25 верес. 2015. Бердянськ, 2015. С. 75-77.

23. Крупко О. А. “А час не стишує галопу…”: мовна картина світу у поезії Ліни Костенко. *Актуальні питання гуманітарних наук. Сер. Філологія*. 2015. Вип. 12. С. 148-154.

24. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: підручник для вузів. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.

25. Левицька О. С. Поетика художнього часу в романах Джона Фаулза. “*Над берегами вічної ріки”: темпоральний вимір літератури* : матеріали міжнародн. наук. конф., 24-25 верес. 2015. Бердянськ, 2015. С. 94-96.

26. Літяга В. В. Поняття “концепт” у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Іноземна філологія.* 2013. Вип 6. С. 48-60.

27. Лук’янченко М. П. Французька екзистенціальна проза в українських перекладах : Автореферат. Київ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2006. 20 с.

28. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Минск: ТетраСистемс, 2004.

29. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п’єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: автореферат. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. Філологія.* 2008. Вип. 14. С. 113-122.

30. Павлушенко О. А. Вербальна експлікація концепту час в авторській картині світу Ліни Костенко. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. Філологія (мовознавство)*. 2017. Вип. 25. С. 113-122.

31. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика : учебное издание. Москва : Восток – Запад, 2007. 314 с.

32. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія : довідник. Полтава : Довкілля, 2011. 844 с.

33. Твоя книга мудрості : цитати, крилаті вислови відомих людей на різні теми / За ред: А. Глазатова, С. Куриш. Київ : Редакції загально-педагогічних газет, 2005. 110 с.

34. Чумак Ю. О. Концепт ШЛЯХ в англійській, французькій та німецькій мовах. *Наукові записки національного університету "Острозька Академія". Сер. Філологія.* 2011. Вип. 19. С. 354-359.

35. Шаймухаметова А. Р. Концепт "время" в русской и английской языковых картинах мира. *Научные труды Sworld* 2011. Вып. 3. С. 83-88.

36. Ray Bradbury short stories. *Short story guide.* : веб-сайт. URL: http://www.shortstoryguide.com/ray-bradbury-short-stories (дата звернення: 08.01.2020)

37. Ray Bradbury. Dandelion wine. Harper Voyager, 2008. 240 p.

38. Ray Bradbury. Fahrenheit 451. Harper Voyager. 2008. 192 с.

39. Ray Bradbury. The Martian chronicles. Санкт-Петербург : КАРО, 2010. 340 с.